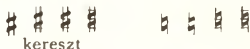

A HANGJEGY-SZEDÉS MIKÉNTJE.

Három arannyal jutalmazott pályamunka.*

A hangjegy-szedésnél, mint általában minden szedésnél, az első és főkéllék a szekrény tökéletes ismerete, mely a hangjegynél még azért is nagyon szükséges, minthogy igen sok hangjegydarab majdnem teljesen hasonlít egymáshoz, úgyannyira, hogy még a gyakorlott szedőnek is fölöttébb vigyázni kell, különösen az osztásnál, hogy minden darab a maga helyére jusson; hogy ezek közül csak egy párt említsek, bemutatom a kereszt- és föloldó jelet. Ezek mindegyikéből van négyféle darab, és pedig:

kereszt

továbbá az összekötő vagyis kapcsoló vonalakból van 55-féle s így tovább van még több egymáshoz hasonló hangjegy, melyeket csakis nagy gyakorlat után képes a szedő egymástól megkülönböz-

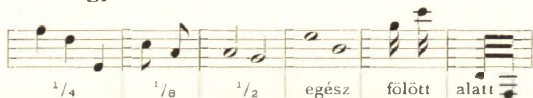
* Jelen értekezés a *Társas Kör* részéről 1886-ban jutalmazott pályamunka, melynek közlését némi javításokkal az *Évkönyv*-ben annál inkább helyénvalónak találtam, mert az szakmánk egyik speciális ágával foglalkozván, helyes útmutatásainál fogva mindenesetre a maradandóság igényével bír s az érdeklődőknek igen hasznos szolgálatot tesz.

tetni. — Azért mindenekelőtt a szekrények tüzetes megtanulását ajánlom, mert ha a hangjegy-szedő a szekrényeket jól ismeri, munkája sokkal könnyebben megy, mintha minden egyes darabot keresgélnie kellene.

Itt megjegyzem, hogy én a kettős-szekrény híve vagyok. — Mert először, ha két szekrényünk van: egy kisebb és egy nagyobb, a nagyobb szekrény rekeszei is nagyobbak lehetnek, mi a szedésnél szintén előnnyel jár, mert könnyebben szedhetünk a tágasabb rekeszekből, mint a kicsinyekből, míg ha minden hangjegy egy nagy szekrénybe van beszorítva, magától értetődik, a rekeszek is kisebbek, ha csak egy óriási nagy szekrényt nem készítettünk. — Második előnye a kettős-szekrénynek az, hogy szedés közben nem vagyunk kénytelenek mindig jobbra-balra ugrálni, hogy ezt vagy azt a darabot kivehessük, hanem mindig középen állhatunk, éppen úgy, mint a síma-szedésnél, s így nem fáradunk el annyira, mintha folyton ide-oda kellene mozognunk, a mi a nagy szekrélynél elkerülhetetlen. — Továbbá a kis szekrényben úgy is csak többnyire oly darabok vannak, melyek a könnyebb hangjegyeknél csak ritkán fordulnak elő, mint pl. a tizedes hangjegyek, számok, összekötő vonalak stb. Nálunk a nagy szekrénynek 198, a kicsinynek pedig 128 rekesze van, összesen tehát 326.

A második — bár nem okvetlen szükséges — kellék a hangjegyek ismerete és olvasni tudása. — Mert valamint szedünk angol, olasz, görög, héber, arab stb. nyelveken, a nélkül, hogy azokat értenők, éppen úgy szedhetünk hangjegyet is, a nélkül, hogy a hangjegyeket ismernők. — De a kik ezt próbálták, tudják azt is, mily nehezen esik oly nyelven

szedni, melynek legalább a betűit nem ismerik, ép oly nehéz ez a hangjegynél, sőt még valamivel nehezebb. Mert a hangjegy-szedésnél nem csak a hangjegyet magát kell jól megnézni, hogy egész \circ , fél \frown , negyed \bullet , nyolczad \smile stb. hangjegy-e, hanem még arra is kell ügyelnünk, hogy az 1-ső, 2-ik stb. vonalon vagy vonalak közt fekszik-e, vagy a vonalak fölött vagy alatt áll-e?

hány hanggal áll fölötte vagy alatta stb.

Míg, ha a hangjegyeket olvasni tudjuk, akkor egy tekintetre látjuk, hogy például a közép *c*, alsó vagy felső *e*, vagy *g*, *d*, *h* hangjegygyel van dolgunk, s így gyorsan haladhatunk. Azért tehát annak, ki magát a hangjegy-szedésre adja, nem ajánlhatom eléggé a hangjegyek olvasásának megtanulását, és különösen a keresztek \sharp és föloldó jelek \flat hol és miként használásának megtanulását, mert bizony néha megtörténik, hogy a hangjegy-író oly pongyolán veti oda az egyes jeleket, hogy csakis a hangjegy-ismerő képes eligazodni rajta. — Állításom igazságát egy velem történt esettel fogom illusztrálni.

Én és egy tanulótársam, még az ötvenes években, már majd egy évig állandóan hangjegy-szedéssel foglalkoztunk, persze nyomottból, és pedig a «Száz magyar népdal»-al és «Tinódy Sebestyén dalai»-val. Egyszer, csütörtökön, jön az üzletvezető egy csomó hangjegy-kézirattal, mely két nagy-negyed-alakú ívet adott, és azt mondja, hogy annak szombat estig okvetlen készen kell lenni. — Én és tár-

Sam elvállaljuk, hisz szedtünk mi már annyi idő alatt többet is — persze nyomottból. Hozzá is kezdtünk mindjárt a szedéshez, de az én társam mindjárt az első ütenynél — minthogy a hangjegyeket nem ismerte — megakadt, és jött hozzám kérdezni, hogyan szedje ezt és ezt; eleinte párszor útbaigazítottam ugyan, de végre láttam, hogy így én sem haladok semmire, ha mindig vele vesződöm, odaadtam tehát neki az utolsó figuráját a darabnak (mert megjegyzendő: francia-négyest szedtünk) s azt mondtam: szedd úgy, ahogy tudod. Úgy is történt. Végre szombat esti kilencz órára szerencsésen elkészültünk, s a szerzőhöz ment a darab, javításra. — Vasárnap az üzletvezető engem küld a szerzőhöz, hogy hozzam el a correcturát. — Midőn odaértem, a szerző éppen a 7-ik oldal végén javított s nem sokára átfordít a 8-ik oldalra, azaz a társam szedésére. — Nézi az első ütenyt egy darabig, azután kitörli s alúl újra leírja, nézi tovább, végig az egészet, s egyszerre csak az egészet áthúzza, visszafordul és rám nézve, azt mondja: Barátocskám, ezt nem tudom kijavítani, mert ez á-tól z-ig hibás, ezt már csak szedjék ki újra.

Ime, ebből kitűnik, minő nagy előnye van a hangjegyismerésnek, és minő nehéz e nélkül szedni. Mert míg nyomottból egyforma gyorsan szedtünk, addig az írottól én hét oldalt szedtem, míg ő csak egyet és azt is úgy, hogy nem volt használható.

Ami a hangjegy-szekrények beosztását illeti, ez annyiban hasonlít a többi szekrénykéhez, hogy a gyakrabban előforduló hangjegyek elöl fekszenek, míg a ritkábban előfordulók hátul, a kisebb rekeszekben.

Most tehát, ha már a hangjegy-szekrényt ismer-

jük, és a hangjegy-olvasást is megtanultuk, áttérhetünk tulajdonképeni tárgyunkra: a *hangjegy-szedésre*.

Vegyük elő mindenekelőtt a kéziratot, és azt figyelmesen átnézve, számítsuk ki az adott szélességhez képest, de pontosan, hogy hány sort ad az első darab (ha t. i. több darabot kapunk) és osszuk el egyenlő sorokra az ütenyeket; ha csak lehet, ütenytörés nélkül, úgy, hogy az utolsó sor is megteljék, minthogy a hangjegy-szedésnél a kimenet-sor nagyon sérti a szemet. Néha elkerülhetetlen ugyan, különösen páratlan számú ütenyeknél, hogy az utolsó sorba kevesebb jut, mint a többiekbe, a miről a szedő nem tehet, de akkor is lehetőleg annyit osszon be a hangjegyek közé, hogy minél kevesebb üres vonal maradjon a sor végén. Ugyanazt tesszük minden következő darabnál.

Miután az ütenyeket egyenlő sorokba beosztottuk, a kiszámítást akként eszközöljük, hogy a szedővasba az adott szélesség szerint fölszedjük a hangjegynégyzeteket és ilyenformán az egész szélesség négyzet-összegét megkapván, abból először is leszámítjuk a minden sor elején levő kezdő vonalat, valamint a kulcsot a pontokkal együtt = négy négyzettel) s így együtt öt négyzetet, ha pedig még kereszt , feloldó , vagy -k is vannak a sorok elején, úgy minden egyesre egy-egy négyzetet az összegből leszámítunk, valamint az üteny- és zárvonalakra is, s az ezek leszámítása után fönmaradt négyzet-számot annyi részre osztjuk, a hány üteny a kiszámításnál egy-egy sorra esett. — Most az ütenyekben levő hangjegyek beosztásánál figyelniünk kell ismét a legtöbb hangjegyet magában foglaló ütenyre, s a szerint kell a többi ütenyeket is beosztani, mit ha megteszünk,

Gyakran megtörténik azonban, hogy a négyzetekből egy-kettő vagy több is fönmarad, miután a hangjegyek közt az egyenlő beosztást már meg-ejtettük. Ily esetben, ha például csak két négyzet ma-rad fön, az egyiket a sor elején álló hangjegy elé, a másikat a sor végén osztjuk be, ha pedig annyi marad, hogy minden ütenyre jut egy, akkor az ütenyben levő második és harmadik hangjegy közé adunk egyet, hogy az egyenlő beosztást megtartsuk. Beoszthatunk a kiszámításnál, ha például kevesebb üteny esik egy sorba, a hangjegyek közé három, négy stb. négyzetet is, de legszebb a kettős vagy hármás beosztás. Ha a fönmaradt négyzetek száma például a mi példánkban 12 lenne, akkor, mint fön-
tebb említém, a 2. és 3. hangjegy közé egyet osztunk, a többi hatot pedig úgy osztjuk be, hogy minden üteny-vonal mellé, elől vagy hátul, teszünk egyet-egyet, de akkor nem a rendes ütenyvona-lat \vdash vesszük, hanem a zárvonalat \vdash , még pedig úgy, \vdash hogy — a helyes arány kedvéért \vdash — mindig a kevesebb vonal felé fordítjuk a vonalas részét.

Nehezebb szedéseknél, hol már 8-ad, 16-od stb. hangjegyekkel van dolgunk, a beosztásnál szintén nagyon kell vigyáznunk, hogy a mennyire lehet, azok egyenlően osztassanak be. Ha keverten jönnek elő egyes ütenyekben, például 4-ed és 16-od, akkor a negyedek közé mindig legalább kétszer annyit osztunk be, mint a tizenhatodok közé, ha kötőjellel vannak, így $\bullet \bullet \bullet \bullet$, sőt elég, ha csak egy négyzetet adunk $\bullet \bullet \bullet \bullet$ is közéjük, már a magunk könnyebbségére is, minthogy így a kötő-jelet egy darabban tehetjük mellé, míg amugy több darabot is kell használnunk. Ha egy ütenyben egyéb hangjegy nincs, mint egy nyugjel $-$ (Pausa),

akkor az az üteny közepén a harmadik vonalba szedendő.

Fordulnak elő igen gyakran oly hangjegyek is, melyek alá szöveg jön. Ilyenkor a kiszámításnál tekintettel kell lennünk a szövegre is, hogy a menyire csak lehet, minden szótag az illető hangjegyre alá jusson, mert nagyon sérti a szemet, ha a hangjegyek tömörsége miatt nem jöhet minden szó vagy szótag azon hangjegyre alá, a hova tartozik, hanem vagy előtte, vagy pedig utána áll; de megrendkívül zavarja az éneklőt is, s mintegy kényszeríti, hogy előre betanulja az éneket, vagy a dallamát, nehogy fönnakadjon a darab előadásánál; holott ha a szöveg a saját hangjegyre alatt van, egy tekintetre átlátja mind a kettőt. — Arra is ügyelnünk kell a szedésnél, hogy a hangjegyre és a szöveg közt ne legyen nagyon sok hézag; elég, ha egy üres hangjegyre-sor van köztük, kivéve, ha a vonal alatt is lennének hangjegyek, mert akkor ahhoz képest kell a beosztást is tennünk, nehogy a szótag a hangjegyre egészen reá essék. Ha valamely sorban ismétlődő jel $\frac{1}{2}$ van, az még nem okoz nagy zavart a kiszámításban, minthogy ez esetben csak egy vonal-négyzettel kell vagy elől a sorban, vagy a sor végén kevesebbet adnunk, s megkapjuk a kívánt helyet; legjobb azonban, ha ilyenkor lehetőleg ugyanazon ütenyben szorítunk neki helyet, hogy a többi ütenyvonalak változatlanúl helyükön maradjanak.

Zongora-daraboknál a kiszámításnál különösen figyelni kell az alsó, azaz bassus-sorra is, és a mely sorban több a hangjegyre, a szerint kell a beosztást is végeznünk, mert ha véletlenül azt a sort számítanók és osztanók be, a melyben kevesebb hang-

jegy van, nemcsak hogy nem állhatnának egymás alatt az egymás alá tartozó hangjegyek, hanem megeshetnék, hogy a bassus be sem férne, és így minden addigi számításunk füstbe menvén, újra kezdhetnők a munkát.

Mint hogy immár a beosztás legfőbb tudnivalóival megismerkedtünk, hozzáláthatunk a szedéshez. — A szedővasat kezünkbe vevén, mindenekelőtt jól megnézzük a kézirat legfelső sorát, nincsen-e vonalon kívüli hangjegy az egész sorban; de nem a vonalba szedett *s* az ötödik fölött kiálló *g* értendő ez alatt, hanem az utána következő *a*, *h* stb. Ha látjuk, hogy nincs, akkor egész egyszerűen egy üres hangjegy-sort szedünk; de ha látjuk, hogy egy, kettő, sőt több hanggal is magasabb van a vonal fölött, például a felső *e* , akkor mindjárt három üres sort szedünk föl, azon helyig, a hova az *e* jön, nehogy később kelljen a már félig vagy majd egészen kiszedett sor alá az üres sorokat dugdosni, és esetleg a már elkészültet az aládugdosás által összedobni, vagy széttolni (Verquetschen), a mi oly apró daraboknál, minők a hangjegyek, nagyon könnyen megeshetik. — Ha ezzel megvagyunk, azaz annyi üres sort raktunk a szedővasba, a mennyire éppen szükségünk van, vesszük a kezdő-vonalat, utána a kulcsot a pontokkal, a keresztekkel vagy *b*-kel. Azután az első ütenyt nézzük, hogy hányadik sorban vagy soron van az első hangjegy. — Ha látjuk, hogy sem az első, sem a másodikon vonalon nincs hangjegy, akkor az üteny hosszúsága szerint az első két üres vonal-sort kiszedjük, de ha már az első sorban van hangjegy, akkor a vonalat csak odáig szedjük, a hol a hangjegy kezdődik. Ha a harmadik sorban van csak az első

hangjegy, akkor a kiszedett két vonal alá mindjárt a másik három vonalat oly nagyságban adjuk, a mennyit a beosztásnál kiszámítottunk,

azután mellé szedjük az első hangjegyet

utána mindjárt a vonalakat addig, míg a legközelebbi hangjegy következik, pl. a 2. és 3. vonal közé

s ugyanígy teszünk a többivel is, míg az üteny megvan. Ezután ismét vigyáznunk kell az ütenyvonalra, hogy melyiket vegyük, mert ha például a beosztásnál az ütenyvonal előtt hármát, de utána már csak kettőt osztottunk be, akkor a zárvonalat] kell vennünk, de nem úgy, mint a végén, hanem megfordítva [, hogy az arány meglegyen. S így folytatjuk ezt [minden ütenynél, míg a sor végét a záró-vonallal elláttuk. Ha egy darab egészen kész, akkor az utolsó sor végén a záró-vonalon kívül még a vég- vagy befejező-vonalat] is oda teszszük, ezzel jelezve, hogy a darabnak] vége.

Zongora-darabok szedésénél nagy előny, ha egy kis kézi vagyis hangjegy-hajóval rendelkezünk, mely legkevesebb 50 cicero hosszú és 20 cicero széles legyen. Ennek előnye t. i. abban áll, hogy az első leszedett (violin) sort a szedővasból kiemelhetjük, minthogy ily darabokban többnyire sok szokott a vonalon fölüli és aluli hangjegy lenni, s így a bassus-sor már a szedővasba nem férne — s e kis hajón magunk elé téve a szekrényre, föl vagyunk mentve az alól, hogy majd minden hang-

jegynél a szomszédszekrényhez kelljen mennünk, megnézendők, hogy a bassus egyes hangjai a violin-hangok alatt állanak-e pontosan; sőt még az esetben is, ha oly nagy szedővassal rendelkezniénk, hogy a bassust is beleszedhetnők, üdvösen cselekszünk, ha az első sort kiemeljük erre a kis hajóra, mert egy 45—50 cícero széles, majdnem teli szedővasnyi szedést vagy félóra hosszat folyton a kezünkben tartani — mert ennyi időbe bizonyosan kerül, míg egy dupla-sort kiszedünk — annyira kifáraszt, hogy bizony alig várjuk, hogy készen legyünk vele és kiemelhessük. Továbbá még az az előnye is van annak a kis hajónak, hogy a szekrényen előttünk állván, míg jobb kezünkkel a szükséges hangjegyek után nyúlunk, bal kezünkkel a hozzá való vonalakat rakhatjuk a hajóra, s így kettős munkát végezhetünk.

Ennyi volna az, mi a hangjegy-szedésről nagyjában leírva elmondható. De azért ez még korántsem elég arra, hogy a ki ezt tudja, már elmondhassa magáról: «no már most én is tudok hangjegyet szedni»; mert bizony a hangjegy-szedésnél néha oly nehézségek fordulnak elő, hogy még a gyakorlott szedőt is gondolkodóba ejtik. Mert mint mindennél, úgy a hangjegy-szedésnél is a gyakorlat teszi a mestert. Azért még egyszer nagyon szívére kötöm azoknak, kik hangjegy-szedésre vállalkozni akarnak, hogy ha csak tehetik, tanulják meg mindenekelőtt a hangjegy-olvasást.

Szóljunk még pár sorban a hangjegyek osztásáról is. A hangjegyek osztásánál mindenekelőtt a kézben levő osztandóból a felső üres sorokat egész hosszában osztjuk szét s azután mindig egy-egy ütenyt külön-külön. Különben még könnyebb az

osztás, ha már a deszkán külön rakjuk a kizárás-sorokat az ütenyes soroktól, és külön osztjuk, mint-hogy némely kizárás-sorban alig van néha egy-két hangjegynél több, s így egyszerre több sort vehetünk a szétrakásnál. Még az is előnyös a hangjegy-osztásnál, ha az osztandót fordítva vesszük a kezünkbe, mivel akkor a vonalak közt levő hangjegyek — minthogy kiálló fejjel bírnak — megakadnak az újjak közt s így nem keverhetők oly könnyen össze a vonalon levőkkel, a melyek símák, mert már fogásukkal mintegy figyelmessé tesznek, hogy hová tartoznak, s így szemünket is kímélik a megerőltetéstől.

A hangjegyek corrigálására nézve csak annyit jegyzek meg, hogy azokat, minthogy igen kényes és finom darabok vannak köztük, ne árral, hanem a kinyitott szedést csípővel (Zangl) javítsuk.

Gottesz Gyula.